

Papp Máté

A kísérletek fájdalma

Páskándi Géza válogatott művei
(Novellák, tanulmányok; Drámák)

Ha beszélhetünk enciklopédikus igényű életműről a huszadik-huszonegyedik században, akkor Páskándi Géza irodalmi munkásságát bizonyára annak nevezhetjük. A szinte minden műnemre és műfajra (líra, epika, dráma, próza, publicisztika stb.) kiterjedő oeuvre-ről ezért is nehéz keresztmetszetet adni. Válogatást készíteni még nagyobb merészség, a M-érték Kiadó, illetve az író özvegye és örököse, Páskándiné Sebők Anna ennek ellenére vállalkozott rá. Igaz, hogy a könyvhétre kiadott két kötet csak novellákat, tanulmányokat, valamint drámákat tartalmaz, mégis egyfajta esszenciát foglal magában, és töredékességében is hiteles képet mutat fel a szerző szerteágazó szövegvilágáról. Páskándi sokoldalú művészete, alakváltó szövegformáló alkata, szertelennek tűnő, ugyanakkor szintézisre-remtő alkotói attitűdje tehát nem rekonstruálhatatlan a tematikus/terjedelmi korlátok mellett sem, ami egyrészt a műegész egységességét bizonyítja, másrészt pedig felkelt(het) i az érdeklődést a kimaradt írások iránt is.

Alapvetően a kísérletező, mérlegelő szemlélet, valamint az analitikus-intuitív gondolkodás alakváltozataiként értékelhetjük azt a három tanulmányt (*Az anyanyelv vértanúsága, avagy sorsanalízis Radnóti Miklósról, Áron ága kivirágzik, Az elmosódott história, vagy az Abszurd és az Isten*), amely Páskándi értekező prózáját hivatott bemutatni. Ezek az igencsak mívesen és körültekintően megmunkált szövegek elsősorban nem az adott téma, hanem a hozzárendelt megközelítésmód miatt lehetnek érdekesek, bár nem mondhatjuk, hogy Tamási Áron, vagy éppen Radnóti Miklós portréja csak ürügyként szolgál egy-egy problematika kibontásához. Ahogy a novellák sem csupán a szerző szituatív érzékenységéről, karakterformáló leleményességéről tanúskodnak, hanem a művek intellektuális intencióiról is, hiszen általuk egy tágabb horizont is megnyílik, amely egy sajátosan közép-kelet-európai történelemfilozófia képzeteiből olvad össze. Az ebből kialakuló abszurd világlátás leginkább a második kötet drámáiban nyilvánulhatna meg, a szerkesztők mégsem ebbe az irányba mozdultak el; mindenekelőtt a történelmi parabolákat (*Lélekarang*), a verses mesejátékokat (*Az eb olykor emeli lábát*), valamint az ún. püspök- és királydrámákat (*Vendégség, László szent király*) helyezték előtérbe a szorosabb értelemben vett Páskándi-féle „abszurdoid”-darabok helyett. Persze a groteszk hajlam és az ironikus önreflexió ezekben a művekben is lépten-nyomon tetten érhető. Mindemellett inkább a történelmi tematikán, a különböző karaktertípusokon, illetve a historikus díszletek előtt lejátszódó parabolisztikus szituációkon van a hangsúly. Mert a történetekben *fölsejltő hagyományrétegekre* végül is a jelenidő hordaléka rakódik rá.

Páskándi poétikája talán ezekben az egymás fölé rétegzett, egymásba mosott idősíkokban bontakozik ki a legteljesebben. Egyik emblematiszov novellájában, a *Weisskopf úr, hány óra?* szövegében (melyből Bacsov Péter *Hány az óra, Vekker úr?* címmel a nyolcvanas években filmet forgatott) is a mérhető és a mérhetetlen, a konkrét és az elvont idő problémájával foglalkozik; teszi mindezt a fasiszta diktatúra egyik (idő-)cellájában, ahol megállni látszik a percmutató. „Emberevő vagy idő. Erkölcöd megfoghatatlan, úgy siklik ki kezeink közül, mint a percek hala, amelynek csillogó pénzeit sikáljuk minden cselekedetünkkel. / Ezért kell a te megfoghatatlan áramodba valaki, aki kettéválaszt, és azt mondja: ez volt, tőlem kezdve ez van, utánam pedig ez lesz. Az ember ő. Az egyetlen, aki, mert érzéklni tudja, legnagyobb ellenfele az időnek. Távfutó, akinek az idő – szövetségese, de ellenfele is egyben...” Ha végigkövetjük a szerző életútját, őt magát is egy effajta távfutónak tekinthetjük, aki úgy győzte le saját időbevetettségét, hogy helytállt a rá kimért, „emberevő” pillanatokban. (Így vészelté át 56 utáni, háromévnvi börtönbüntetését szamosújvári zárkájában, a hároméves kényszermunkát a Duna-deltában, és így élte túl ép öntudattal a Romániából való magyarországi áttelepülést is.) A (tér- és idő)bezártságból kiváltó amnesztria pedig nála nem volt más, mint az alkotás. A belső szabadság megszenvedett méltósága lesz tehát az állandóan változó formák fundamentuma, Páskándi érett létstiliztikájának alapvető ismertetőjegye.

A történelmi időben *elmosódott históriák* a drámákban formálódnak át a legszembe-tűnőbb módon aktuális identitásproblémák és konfliktushelyzetek jelenetsorozatává. „Hiszen az otthontalanságnak és hontalanságnak is van történelme, lendítőereje, mint az otthonosságnak, a történelmi ház megépítésének. Ha az új és hangsúlyozottan történelmi dráma a hon és a tradíció önvédelmét, a hon- és hasznoszerzést, a lélek, a lelkiismeret szabadságát, a hazán belüli rendek harcait választja legfőbb helyzetéül – az abszurd-groteszk vonulat a hon- és hagyományvesztettek, az eredetiüket, származásukat, erkölcsi és szokásrendjüket – jobbra kényszerből – feledők vagy majdnem feledők akárholi létbolyongásait” – olvashatjuk az abszurd színházról (többek közt Beckett *Godot-ra várva* című darabjáról) szoló előadásban, amely talán a válogatás egyik legérdekesebb és legsokatomdóbb szövege. A fentebbiekből kiindulva tanulságos lehet párhuzamot vonni a Páskándi által megélt kisebbségi létforma és az általa művelt irodalmi tevékenység *stiláris honkeresése* között. Ezt az egzisztenciális-esztétikai analógiát természetesen ő maga is felállítja a Radnóti-, valamint a Tamási-tanulmány egyes kitételeiben. Nem véletlen hát, hogy az anyanyelv központi szerepe határozza meg ezeket az értekezéseket, hisz a nyelvben őrzött értékek megtartó ereje nélkül feledésbe merül minden *Ígéret* az eredet megleglésére, a „létbolyongásból” való hazatérésre...

A Páskándi-drámák példázatszerűen felépített „történelmi háza” mögött az *Ígéret* föld-jének elhomályosult képe dereng föl, amely nyilvánvalóan egy etnikum honkereséséhez, öntudatához és kiszolgáltatottságához köthető szorosabban. Az egyes művek groteszk, már-már örkényi abszurditása (*A mesélő edények, avagy egy magyar vállalkozó*) is a mindenkori magyar sorsból táplálkozik, azzal együtt, hogy a kelet-közép-európai „olvasztótégely” megannyi nációját is bekebelezi (*Európa térképe*). Mégis mindvégig a határon inneri és túli magyarság történelmi múltja, huszadik századi léthelyzete és jövőképe marad az az alapzat, amelyen a szövegek többrétegű idősíkjai húzódnak. Azon belül is a romániai magyarok túlélés és kihalás közti határhelyzete, rezervátumléte kerül előtérbe. „Hősünk megnövesztette a haját (nem növeszttem, nő az magától, mondta), így aztán szakasztott olyan lett, mint egy indián. Még a nagy orra is olyan indiános volt. És akin rajtafelejtette felhők megülte tekintetét... / De az indiánság másként is értendő. Egy darabjában például így beszél (nem szó szerint, emlékezetből írom) a scalp megszerzése helyett hajnövesztő szert áruló indián: / Azzal, hogy az erősebb rezervátumot ad neki, kinyilvánította gyöngeségét. Azt hiszi, ezzel megvásárolhatta a rezervátumbeli háláját. Holott csak mélyebb gyűlöletet kapott cserébe érte. A rezervátumbeli ugyanis

tudja, hogy a rezervátumbeli joga a kihalás kötelessége. / Azt hiszem, ezt már az egész, és nem csak az erdélyi magyarságra értette." (Temesi Ferenc: *Bartók* – részlet) Páskándi Géza törzsfőnök volt, a magyar kultúráért vívott harc igazi indiánja.

A kései, esszéisztikus szövegekben életre hívott (a Géza név anagrammájából képzett) *Ézagh* nevű alteregó szintén egy hasonló alakban, a nép bölcsének szerepében jelenik meg. „*Ézagh, a keleti nevű bölcs fönt élt az irdatlan Zöld Hegyen a hidakon, a Legszebb Kék folyamon is túl... Háza Kisvalakik, Nagyvalakik, Apró Senkik, Böhöm Senkik és szegény megtévedt halandók, esendő párok zárandokhelye gyakorta volt... Úgy csapódott mások kételye, aggodalma Ézagh lelkére, mint ablaküvegre a lehelet. S mint ahogy a párás-jeges ablaküveg mögött ülők befelé nézelődnek, akként cselekedett Ézagh is. Olykor azonban írt valamit ujjával a párás üvegre, s a betűkön át társai kiláttak a világba. Ám csak annyit láthattak, amennyit a betű engedett. És e szavakon át beláthattak Ézagh lelkébe is.*” Rendkívüli egyszerűséggel, ugyanakkor számtalan leleményes fordulattal, asszociációval megtoldott és kellő öniróniával átítatott példabeszédek ezek, amelyek akár méltó lezárásai is lehetnek az életműnek. A szerző szavaival élve az egyetemes „szellemmozgás realizmusa” és a magyar „észjárás” szürrealizmusa elegyedik bennük össze, filozofikus szintre emelve egy-egy életproblémát (*Az önmagában is kételkedő kritikus, Ézaghoz egy gyűlölködő asszony jön*). Feloldva az időből való kilépés megannyi kísérletének fájdalmát... „*Az idő, ha még érdekel: fáj. Kronosz vonagló testét érzed benne hánykolódni. Kronoszét, akivel néha találkozunk.*”

(*M-érték Kiadó*)